

Totoks en inlanders

Kleine geschiedenis van het Nederlands gezag in voormalig Nederlands-Indië

‘Eerst ging ik naar de mulo en de ams in Djokja om daarna verder te studeren in Batavia, waar ik meteen met mijn neus op het kolonialisme werd gedrukt. Het werd ons namelijk verboden in het zwembad Tjikini te zwemmen. Er hing een bord: ‘Verboden voor honden en inlanders.’ Ik was boos. Waarom mogen de *sinjo’s er wel in en ik niet? Ik ben toen naar huis gegaan, maar het bleef me bezighouden en ik sprak erover met een medestudent. Hij zei: ‘Je bént toch ook een inlander?’ Daar moest ik het mee doen.’¹**

Nicole van der Steen is redacteur van Kleio.

sinjo: jongeheer, aanspreektitel voor Indo-Europese jongen.

Dit artikel biedt extra informatie en bronnen bij het onderwerp ‘Indonesië als voorbeeld van de kolonisatie (1942-1949)’, onderdeel van het vmbo-examen 2013, Historisch Overzicht.

Dit fragment mag als representatief beschouwd worden voor de mentaliteit van veel goed geschoolde Indonesische jongeren in de jaren dertig van de twintigste eeuw.² Zij zouden de voorhoede vormen van de nationalistische beweging die na de Tweede Wereldoorlog de onafhankelijkheid zou uitroepen.

Over de relatie tussen Nederland en Indonesië zijn veel intrigerende tekstbronnen en politieke prenten te vinden, die de moeizame verhoudingen tussen ‘totoks’ en ‘inlanders’ voor leerlingen kunnen verhelderen. Ze zijn bovendien uitstekend geschikt als oefenmateriaal om historische vaardigheden aan te leren en leerlingen kritisch te leren werken met teksten en afbeeldingen.

Eerste protesten

Tot halverwege de negentiende eeuw was het Nederlandse bestuur van Indonesië min of meer vanzelfsprekend; het ging in de eerste plaats om de levering van handelsgewassen aan de VOC en later aan de Nederlandse staat. Pas nadat in 1830 het cultuurstelsel was ingevoerd en de bevolking steeds meer werd uitgebuit en onderdrukt, klonken de eerste geluiden van protest. Er werd veelvuldig misbruik gemaakt van de bepalingen van het stelsel, waardoor hongersnoden ontstonden

onder de bevolking; bovendien gingen in Nederland stemmen op om ook particulieren te laten profiteren van de Indische productie, die in haar geheel door de Nederlandse Handel-Maatschappij werd opgekocht. Eduard Douwes Dekker maakte als Multatuli in 1860 naam met zijn *Max Havelaar*, een regelrechte aanklacht tegen het Nederlandse gezag op Java. Zijn beschrijving van de wantoestanden die door Nederlandse ambtenaren en Indische hoofden werden veroorzaakt (bijvoorbeeld in het verhaal *Saïdja en Adinda*), bewerkten een omslag in de Nederlandse publieke opinie.³ Uiteindelijk kwam met de invoering van de

‘De planters woonden in riante villa’s en hadden voor elke huishoudelijke taak een Indonesische bediende in huis’

Suikerwet en de Agrarische Wet in 1870 een einde aan het cultuurstelsel. Er kwam ruimte voor particulier initiatief: veel Nederlanders vertrokken naar de Oost om een plantage te beginnen of te leiden en zo in korte tijd fortuin te maken. In deze periode ontstond de typisch Indische cultuur van de Nederlandse gemeenschap in Indië. De herinnering aan deze ‘goede oude tijd’, die tot aan de Japanse bezetting duurde, noemt men *Tempo Doeloe*. De planters woonden in riante villa’s en hadden voor elke huishoudelijke taak een Indonesische bediende in huis. Zelf waren ze ervan overtuigd dat dit voor beide partijen een ideale toestand was, maar onder de oppervlakte broeide bij de Indonesische bevolking het onbehagen. Arbeiders op de plantages

► Hoegeng Iman Santoso, over einde jaren dertig, in H.C. Beynon, *Verboden voor honden en inlanders. Indonesiërs vertellen over hun leven in de koloniale tijd*. Amsterdam, 1995.

► Overigens wordt in Nederlandse kranten getwijfeld aan het bestaan van het bewuste bord, ook omdat er geen foto’s van lijken te zijn. Meerdere Indonesische ooggetuigen echter maken er melding van, zie het boek van Beynon.

► Het project Gutenberg geeft de gehele tekst van de *Max Havelaar*: <http://www.gutenberg.org/cache/epub/11024/pg11024.html>.

werden uitgebuit en tussen de bevolkingsgroepen werden de statusverschillen steeds groter. Na 1870 had de Nederlandse staat bovendien zijn politieke macht in de archipel versterkt en werd het gebied als een onlosmakelijk onderdeel van het Koninkrijk der Nederlanden gezien.

In 1899 bepleitte mr. C. Th. van Deventer in *De Gids* dat Nederland een 'erschuld' aan Indonesië had in te lossen. Zijn betoog luidde de Ethische Politiek in: de Nederlandse overheid zou zorg dragen voor 'irrigatie, emigratie en educatie' en zo overbevolking (en dus armoede) tegengaan en de bevolking opheffen uit haar primitieve, ongeletterde toestand. Uit het hierna volgende fragment blijkt overigens ook Nederlands eigenbelang bij dit nieuwe beleid. Men hoopte de bevolking meer aan het Nederlandse gezag te binden, daar de eerste tekenen van een onafhankelijkheidsstreven al waren gesignaleerd.

'Dezulken worde dan in herinnering gebracht dat in Nederland de welvaart der gegoede klassen waartoe zij behoren, ten nauwste samenhangt met het behoud onzer koloniën in Oost-Indië en dat er geen beter middel bestaat om dat behoud te waarborgen dan een politiek van rechtvaardigheid en eerlijkheid. Want alleen daardoor zullen wij ons duurzaam kunnen verzekeren van een macht waartegen de sterkste landingslegers niet zouden zijn opgewassen: de achting, de liefde, de trouw der talrijke bevolking van Insulinde. Nog is het niet te laat: de grote meerderheid der Inlanders is tevreden, of althans niet ontevreden, onder

Beroep van Europese mannelijke ingezetenen op Java van 16 jaar en ouder

beroep	aantal	percentage
ambtenaren en militairen	973	39
planters	20	1
andere beroepen	598	25
gepensioneerden	175	7
zonder beroep	679	28
totaal	2445	100

Nederlands heerschappij, weet niet beter of het behoort zo. Maar – *les idées marchent**, zelfs in Indië onder de inlandse bevolking!⁴

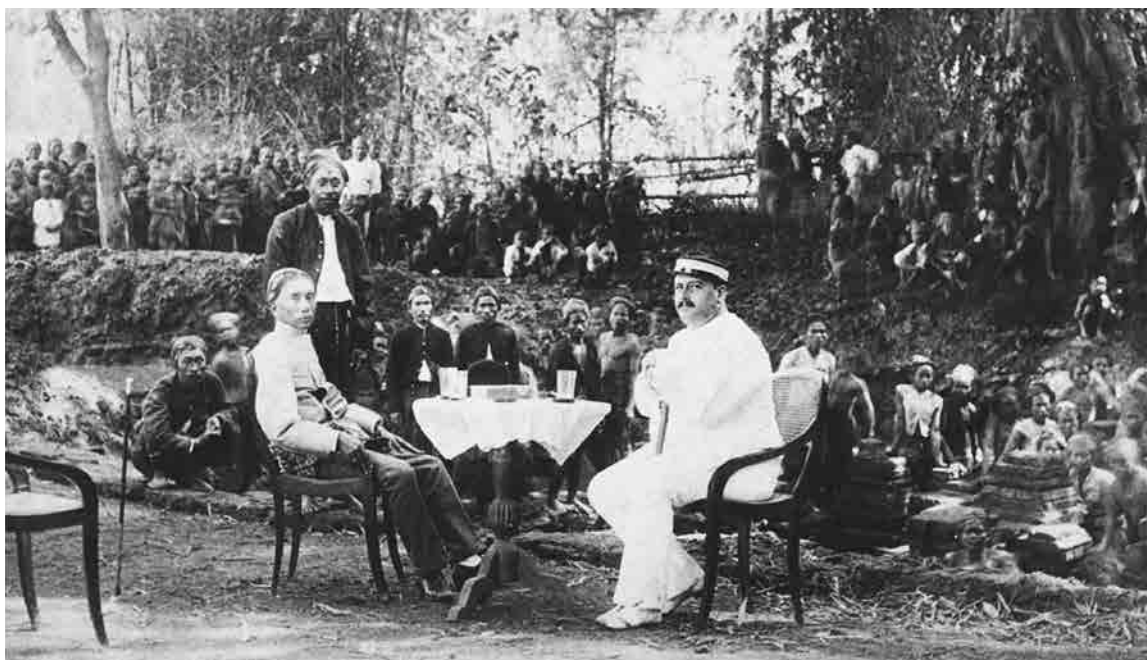
Averechts effect

De Ethische Politiek bleek een averechts effect te hebben: de Indonesische jeugd, die nu de kans kreeg te studeren en zelfs in Nederland opleidingen te volgen, kwam in aanraking met westerse ideeën over vrijheid en zelfbeschikking en stond steeds kritischer tegenover het Nederlandse bestuur. Weliswaar kregen veel meer Indonesiërs functies in dat bestuur en werd een bescheiden inspraak voor de bevolking georganiseerd, het werd hen ook meer en meer duidelijk dat Nederland niet van plan was de kolonie ooit los te laten. Het nationalisme in Indonesië werd alleen maar feller, niet in de laatste plaats door het betuttelende, op Nederland gerichte karakter van het onderwijs. Roeslan Abdulgani (1914-2005) geeft daar in de volgende bron een prachtig voorbeeld van. ►

Deze vraag stond in het havo-examen van 2008: Deze tabel is een momentopname van de Europese bevolking van Java. Geeft deze tabel de situatie vóór of na 1870 weer? Licht je keuze toe.

*'de (ongewenste) ideeën verspreiden zich'

► Dr. L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, Voorspel* (1969), p. 170.

In het havo-examen van 2008 stond deze foto van opgravingen van hindoe-oudheden op Midden-Java, die door het Nederlandse bestuur zijn opgezet. De leerlingen moesten er onder andere een beschrijving bij maken over Tempo Doeloe.

Op deze cartoon van Albert Hahn uit 1905 is Van Heutsz afgebeeld, maar de expeditie op Atjeh werd destijds geleid door G.C.E. van Daalen. De prent van Hahn bij het havo-examen van 2007 past er naadloos bij (1^e tijdvak, bron 8).

Grote schok

Ten tijde van de Ethische Politiek werd in Atjeh overigens nog steeds een bloedige strijd gevoerd om er het Nederlandse gezag te vestigen. Nederlandse politici hielden stug vol dat het gebruikte geweld binnen humane grenzen bleef, en dat het terecht gebruikt werd tegen de onverbeterlijke opstandelingen, maar de socialist Albert Hahn was een andere mening toegedaan. Hij legde in zijn cartoons een meesterlijk verband met de andere kant van het Nederlandse koloniale beleid.

Voor Nederland was het een grote schok dat de verbondenheid met het Indonesische volk na de Tweede Wereldoorlog een illusie bleek. De prenten en teksten over verraad die ten tijde van de politionele acties en de strijd om Nieuw-Guinea werden gepubliceerd, geven er blijk van dat men die illusie maar moeilijk kon loslaten. De gruwelijke details van deze periode, ook van de Bersiap, zijn lang een verdrongen deel van de Nederlandse geschiedenis geweest, dat pas recent nadrukkelijk onder de aandacht is gebracht.⁶ ■

Abdulgani bekleedde onder president Soekarno een hoge politieke functie. Toen hij als leerling een denkbeeldige reis moest maken van Amsterdam naar Groningen en alle gepasseerde waterwegen moest opnoemen, vergat hij het Meppelerdiep. Daardoor kreeg hij een 4 van zijn leraar aardrijkskunde. In de jaren dertig vermeldde hij het voorval nog in een nationalistische toespraak, en bijna twintig jaar later is hij het nog niet vergeten:

‘Dat Meppelerdiep en die 4 voor aardrijkskunde hebben me steeds dwarsgezet. Het werd bijna een obsessie. Toen ik in 1950 naar Nederland kwam, trok ik een dagje uit om in de auto van de ambassade naar het Meppelerdiep te gaan. Ze begrepen er niets van, maar goed, ik zou en moest er naar toe. We arriveerden bij het Meppelerdiep en ik vroeg de chauffeur om even te stoppen.

Ik stapte uit, liep naar de waterkant en dacht bij mezelf: is dit nou alles? Ik voelde de boosheid weer in me opkomen en met alle opgekropte woede in mijn lijf gaf ik een woeste schop tegen het gras aan de oever, nam een steen en wierp die krachtig in het water. Toen draaide ik me om en stapte weer in de auto. Ik voelde me opgelucht, een zware last was van me afgevallen. Het was of ik me al die tijd *kotor* (vuil) had gevoeld en nu verschoning had aangetrokken. Ik had het Meppelerdiep gezien.’⁵

► Beynon, pag. 171.
► Onlangs doken particuliere foto's op van een massa-executie van Indonesische vrijheidsstrijders; op Uitzendinggemist.nl zijn de twee afleveringen van de documentaire *Archief van Tranen* over de Bersiap te bekijken (uitgezonden 12 en 19 augustus 2012).

Verder kijken en lezen

<http://entoen.nu/indonesie> Filmfragmenten over de onafhankelijkheidsstrijd en de politionele acties.
www.hansvervoort.nl Columns over Tempo Doeloe.
www.antenna.nl/~fwillems/nl/ic/vp/atjeh/wek/index.html Primaire tekstbron over de Atjeh-oorlog, passend bij de cartoons van Hahn.
<http://home.iae.nl/users/arcengel/NedIndie/photos.htm> Foto's met betrekking tot Tempo Doeloe.

- Goed bronnenmateriaal is te vinden in de havo-examens van 2007 en 2008; bijvoorbeeld 2007 1^e tijdvak bron 9 (foto Tempo Doeloe); 2008 1^e tijdvak bron 4 (foto Tempo Doeloe en Ned-Ind. bestuurs-systeem) met vraag 7, bron 3 (tabel Europese mannelijke ingezetenen Java) met vraag 4 (voor of na 1870?). Het vmbo-TL- en GL-examen van 2007 bevat heel veel beeldbronnen in het 1^e tijdvak en goede tekstbronnen in het 2^e tijdvak. (Oude examens zijn te raadplegen op www.examenblad.nl.)
- Veel foto's van Tempo Doeloe zijn te vinden in het boek van Louis Zweers, *Indië in vervlogen tijden*. (Uitg. Terra Lannoo – Arnhem) € 9,99 bij De Slegte, 140 pag.
- De examenkaternen van verschillende uitgevers voor de examens van 2007 en 2008 bevatten veel heldere overzichten, verdiepingsteksten en bronnenmateriaal.